

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ» У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

Анотація. У статті висвітлено основні підходи до розуміння поняття «безпека особистості» у виправних колоніях у працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених, проаналізовано загальнотеоретичні положення поняття «безпека особистості» у виправних колоніях і виділено його основні складові.

Ключові слова: безпека особистості, особиста безпека, безпека засуджених, безпека персоналу кримінально-виконавчої служби.

Постановка проблеми. У ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, с. 97]. У розвиток цього положення в ст. 10 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) закріплено право засудженого на особисту безпеку [1, с. 115]. Проте аналіз кримінально-виконавчого законодавства України дає змогу констатувати широке використання у правових нормах терміна «безпека», а саме: особиста безпека засудженого, безпека персоналу, заходи безпеки, рівні безпеки, дотримання правил техніки безпеки, вимоги безпеки й постійного контролю, пожежна безпека й безпека праці, громадська безпека, національна безпека України, суспільна небезпека кримінального правопорушення, небезпека життю і здоров'ю засуджених. Подані терміни характеризують лише окремі аспекти безпеки та не відображають юридичної природи цього поняття й змісту вказаного правового «феномена». Тому важливого значення набуває науковий пошук і дослідження поняття «безпека особистості у виправних колоніях», з метою синтезу вказаного поняття та розроблення нового наукового визначення.

Категорія «безпеки особистості» як напрям дослідження в науці ВТП і КВП вивчається не так давно. Потреба в подібного роду дослідженнях виникла наприкінці 80-х – початку 90-х рр. минулого століття, адже зміни, які сталися в суспільстві, примусили по-новому поглянути на проблему правового регулювання безпеки людини, у тому числі й людини, котра потрапила у сферу кримінального переслідування.

Аналіз кримінально-виконавчого законодавства та вивчення наукової літератури свідчить, що питання, пов'язані із забезпеченням безпеки особистості у виправних колоніях, достатньо не врегульовано, а зміст його в повному обсязі як в Україні, так і за кордоном практично не розкрито. На практиці питання забезпечення безпеки особистості викликає різне розуміння і тлумачиться залежно від зручності й зацікавленості кожного. Проблема забезпечення безпеки особистості персоналу, засуджених та осіб, які відвідують виправні колонії, застосування з цією метою передбачених законодавством заходів напряму пов'язана із питаннями забезпечення безпеки всього суспільства. Будь-яке порушення прав і основних свобод людини, особистої безпеки безпосередньо впливає на співвідношення «тріади об'єктів» безпеки – особистість, суспільство та держа-

ва. Тільки шляхом забезпечення прав засуджених, персоналу й інших осіб, у тому числі безпеки їх особистості, досягається завдання забезпечення безпеки суспільства, а відповідно, і держави.

Забезпечення безпеки особистості у виправній колонії є надзвичайно важливим і складним державним завданням, яке останнім часом набуває вкрай актуального значення з урахуванням соціально-економічної, політичної та криміногенної ситуації, що склалася в Україні. Проте ще не має достатньої теоретичної й практичної розробки в юридичній науці.

Окремі аспекти проблеми забезпечення безпеки у виправних колоніях розглядалися низкою науковців. Ідеться про праці О.М. Джужи, О.В. Лисоєда, О.С. Міхліна, К.М. Оробця, В.І. Селіверстова, А.Х. Степанюка, В.П. Севостьянова, Ю.А. Чеботарьової, І.С. Яковець. Серед вітчизняних науковців варто виділити дослідження О.Г. Колба «Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам» [2] і монографію І.М. Копотуна «Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях» [3], присвячених проблемам захисту інтересів особи (засудженого), суспільства й держави та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так й іншими особами.

Більш предметно проблеми забезпечення безпеки співробітників кримінально-виконавчої системи, засуджених та інших осіб у різні часи розглядали М.А. Громов і М.І. Пермяков. Р.Г. Міронов вивчав проблему забезпечення безпеки осіб, які тримаються під вартою в слідчих ізоляторах і їх персоналу.

Що стосується вітчизняних науковців, то більшість із них приділяли увагу забезпеченню безпеки особистості в межах передусім кримінально-виконавчого права і кримінології в контексті запобігання злочинам у місцях позбавлення волі [4, с. 280–284] і лише фрагментарно – у галузі ОРД [5, с. 105–134]. Однак усі роботи мають здебільшого вузький або суто конкретний характер і не розкривають повною мірою комплекс заходів, що стосується забезпечення безпеки особистості у виправних колоніях.

Узагальнення результатів наукової розробки безпеки особистості в місцях позбавлення волі дає змогу дійти висновку про те, що означена тема у вивчених і досліджених джерелах стосується переважно забезпечення особистої безпеки засуджених і побудована на розкритті такого:

а) змісту запобіжної діяльності, пов'язаної із профілактикою злочинів, що вчиняються засудженими до позбавлення волі [6] і лише частково – персоналом виправних колоній [7];

б) положень ОРД у всіх установах виконання покарань (далі – установи виконання покарань, УВП), у тому числі тих, що стосуються забезпечення права засуджених на особисту безпеку, а не власне, конкретно – у виправних колоніях;

в) змісту кримінально-виконавчої діяльності (процесу виконання та відбування покарання [8, с. 7–8]), а не діяльності, що пов'язана з оперативно-розшуковим запобіганням злочи-

нам, які вчиняються у виправних колоніях (ст. 104 КВК України передбачає, зокрема, завдання щодо забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб);

г) інших аспектів функціонування засудженого в місцях позбавлення волі, зокрема впливу на нього злочинної субкультури [9, с. 112–131].

Разом із цим варто констатувати, що питання безпеки особистості не обмежується лише засудженими до позбавлення волі на певний строк, а включає в себе також забезпечення безпеки персоналу та інших осіб, котрі перебувають в установі виконання покарань. Проте комплексного цілеспрямованого дослідження окресленої проблеми із визначенням поняття «безпека особистості» у виправних колоніях, правових аспектів її забезпечення на сьогодні немає.

Метою статті є детальний аналіз безпеки особистості у виправних колоніях. Її новизна полягає в тому, що під час аналізу правової регламентації реалізації права засуджених, персоналу кримінально-виконавчої служби та інших осіб на особисту безпеку було запропоновано визначення поняття «безпека особистості у виправній колонії» та проаналізовано її основні складові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для з'ясування змістового навантаження безпеки особистості, визначення її місця в системі кримінально-правового впливу, умов і порядку її забезпечення передусім необхідно окреслити наукове визначення «безпеки» в кримінальному праві.

«Безпека» в семантичному розумінні цього слова – це стан, за якого певному об'єктові не загрожує небезпека або існує певний захист від небезпеки [10, с. 35]. Виходячи із розуміння змісту безпеки, на шляху визначення сутності права засуджених на особисту безпеку перейдімо до розгляду більш вузької категорії – «особиста безпека». У Словнику російської мови С.І. Ожегова «особистий» має два значення: 1) здійснюваний особисто; 2) стосується безпосередньо якоїсь особи, осіб, що належить будь-якій особі [10, с. 281].

Великий тлумачний словник Д.Н. Ушатікова «особистий» визначає «як здійснюваний власною особливу, персонально; що стосується безпосередньо будь-якої особи; належить виключно даній особі, що знаходиться в чьому-небудь винятковому володінні» [11, с. 412]. У Філософському енциклопедичному словнику значення похідного прикметника «особистий» розглядається крізь призму іменника «особистість», під яким розуміється «людський індивід, суб'єкт відносин і свідомої діяльності; стійка система соціально-значущих рис, що характеризують індивіда як члена суспільства» У категорії «особиста безпека» простежується двоїста природа. З одного боку, суб'єктом її забезпечення є суспільство й держава (забезпечення), а з іншого – сама особистість (самозабезпечення). У цьому зв'язку в правовій літературі є різні точки зору щодо категорій «особиста безпека» й «безпека особистості». Видається, що під «особистою безпекою» варто розуміти правомочність кожної особистості самостійно забезпечувати безпеку свого існування. У свою чергу, інші вчені «безпеку особистості» визначають як основне завдання, яке покладається на суспільство та державу.

Отже, коли сама особистість є суб'єктом захисту своїх прав і законних інтересів у розглянутій нами сфері, використовується категорія «особиста безпека». Коли ж основним суб'єктом забезпечення безпеки є держава, яка здійснює функції в цій галузі через органи законодавчої, виконавчої та судової влади, використовується категорія «безпека особистості». Подібний поділ зазначених категорій має право на існування. Разом із

тим вважаємо, що такий підхід не перспективний, оскільки в етимологічному значенні розглядувані словесні конструкції тотожні. Отже, категорії «особиста безпека» й «безпеку особистості» у правовій сфері мають однакове значення, коли як суб'єкт захисту розуміється як сам громадянин (право особистості здійснювати захист від небезпек особисто), так і держава (належить право особи на захист із боку держави).

У визначенні того, що являє собою особиста безпека засуджених, не спостерігається однастайності. Одним із перших проблему безпеки вітчизняної пенітенціарної системи почав розробляти професор А.Г. Перегудов, який запропонував під безпекою у виправних установах розуміти систему відносин і юридичних норм, що регулюють ці відносини, щодо забезпечення спокою, недоторканності життя і здоров'я персоналу, засуджених, інших громадян, причетних до діяльності цих установ, їх нормального праці й відпочинку, а також нормального функціонування виправних установ загалом і їх підрозділів зокрема [12, с. 15–16]. Дещо інше думку висловив М.А. Громов, розглядаючи безпеку у виправній установі як стан захищеності персоналу, засуджених, інших осіб, а також установи загалом від можливих загроз і небезпечних посягань [13, с. 92].

У своєму дисертаційному дослідженні П.В. Діхтієвський безпеку особистості визначив як створюване й гарантоване державою через норми об'єктивного права таке становище особистості в суспільстві, за якого існує можливість непорушного користування правами та свободами, а також досягається стан захищеності життєво важливих інтересів особистості від можливого заподіяння шкоди, а також запобігання небезпеці й загрозам, що виникають у будь-якій сфері суспільного життя [14, с. 11]. Видається, що такі підходи до безпеки особистості в умовах позбавлення волі на перший план висувують найбільш важливі інтереси людини. Їх задоволення забезпечує існування й можливості прогресивного розвитку особистості. Разом із тим в умовах сучасної стратегії безпеки не зовсім правильно розглядати інтереси особистості через призму життєво важливих і другорядних. Такий підхід не відповідає демократичній ідеології.

У цьому зв'язку В.Н. Чорний справедливо зазначає, що категорія «безпека особистості засудженого» є комплексною гарантією, що дає змогу засудженому реалізувати свої права, свободи й законні інтереси в умовах позбавлення волі [15, с. 17]. Загроза безпеки – це сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості працівника УВП. Безпека персоналу не вичерпується тільки захистом його від злочинних посягань з боку засуджених чи інших осіб, вона включає в себе захист і від інших несприятливих факторів, які становлять загрозу безпеці персоналу.

Поняття безпеки особистості досить ємне і складається із такого:

- фізичної (гарантії дотримання природних прав людини та громадянина на життя, честь, гідність, свободу);
- політичної (свобода політичних поглядів, ідеологічне різноманіття, свобода слова, друку);
- економічної (гарантії вільного підприємництва, установа меж втручання держави в економічні справи);
- екологічної (сприятливе навколишнє середовище, захист від радіації, випромінювань, шумів, вібрації, отруйних речовин);
- медичної (від незаконного поміщення в психіатричну лікарню, зараження хворобами в медичних установах, порушення лікарської таємниці, проведення медичних дослідів);

- юридичної (від незаконного втручання правоохоронних та інших органів в особисте життя);
- релігійної (свобода совісті, свобода віросповідання);
- військової (від воєн, різних регіональних і міжнаціональних конфліктів);
- майнової (гарантії безпеки власності);
- особистому житті (від втручання держави в цю сферу життя);
- професійної (від небезпечних для здоров'я і життя особливостей здійснення професійної діяльності);
- інформаційної (достовірність інформації, відсутність інформаційного вакууму, нерозповсюдження інформації, що ганьбить честь і гідність) тощо.

Узагальнивши всі види безпеки, з урахуванням взаємозв'язку наявних методів і коштів, що протистоять зовнішнім і внутрішнім загрозам, видається можливим говорити про систему безпеки, яка насамперед:

- має правову основу;
- гарантується державою;
- спрямована на поєднання публічних та особистих інтересів;
- забезпечується й контролюється державними органами.

Двоїстість природи безпеки особистості визначена тією обставиною, що ця категорія належить до правових, передбачає обов'язкову наявність забезпечення діяльності державних органів (до таких понять також можна зарахувати законність, режим, правопорядок тощо). Якщо мова йде про забезпечення прав і свобод громадян (у тому числі й права на безпеку), то мається на увазі також і система їх гарантування.

Висновки. Підсумовуючи вище вкладене, варто вказати про те, що донині безпека особистості у виправній колонії розглядалася лише в аспекті її окремих складових – безпека засуджених і безпека персоналу (рідше безпека осіб, які перебувають в установі виконання покарань). Проте видається вкрай важливим дослідження безпеки саме особистості, адже такий підхід дає змогу розглядати безпеку у виправній колонії в динамічному аспекті, тобто її забезпеченні при взаємодії кожного учасника кримінально-виконавчих правовідносин при виконанні та відбуванні покарання у вигляді позбавлення волі.

Література:

1. Кримінально-виконавче право : збірник нормативно-правових актів / укл. А.Х. Степанюк. – Х. : Право, 2005. – 464 с.
2. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.Г. Колб. – К.: 2007. – 512 с.
3. Копотун І.М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : [монографія] / І.М. Копотун. – К. : Золоті ворота, 2013. – 472 с.
4. Бібліографія (кримінологія та профілактика злочинів) : [довідник] / упоряд.: В.В. Василюк, С.І. Мінченко, Т.О. Сіроман та ін. ; за заг. ред. О.М. Джужи. – К. : Атіка, 2008. – 296 с.
5. Богатирьов І.Г. Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань : [монографія] / І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, М.П. Ільтяй. – Д. : Дніпропетровськ ун-т внут. справ, 2009. – 188 с.

6. Лукашевич С.Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності у місцях позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С.Ю. Лукашевич. – Х. : ХНЮА ім. Ярослава Мудрого, 2001. – 193 с.
7. Судова практика розгляду кримінальних справ про службові злочини з ознаками корупційних діянь (статті 364, 365 та 368 Кримінального кодексу України), а також справ про адміністративну відповідальність за порушень вимог Закону України від 5 жовтня 1995 р. «Про боротьбу з корупцією» // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 7 (107). – С. 24–32.
8. Кримінально-виконавче право України : [підручник] / [В.В. Голіна, А.Х. Степанюк, О.В. Лисодєд та ін.] ; за ред. В.В. Голіни і А.Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 328 с.
9. Групи негативної спрямованості в місцях позбавлення волі: проблеми і протидії : [монографія] / за заг. ред. Т.А. Денисової. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 292 с.
10. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; под. ред. Н.Ю. Шведовой. – 14-е изд. – М. : Рус. яз., 1983. – 816 с.
11. Ушатиков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка / Д.Н. Ушатиков. – М. : Альфа-Принт, 2007. – С. 412.
12. Перегудов А.Г. Понятие обеспечения безопасности, порядка исполнения и отбывания наказания в ИТУ : [лекция] / А.Г. Перегудов. – Уфа : УВШ МВД РФ, 1994. – С. 15–16.
13. Громов М.А. Обеспечение порядка и безопасности в исправительных учреждениях : [учебное пособие] / М.А. Громов. – Рязань : Ин-т права и экономики Минюста России, 2000. – С. 92.
14. Дихтиевский П.В. Административно-правовое принуждение в механизме обеспечения личной безопасности : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук / П.В. Дихтиевский. – М., 2004. – С. 11.
15. Чорный В.Н. Правовые и организационные вопросы обеспечения безопасности осужденных в исправительных учреждениях : [учебное пособие] / В.Н. Чорный. – Рязань : РИПЭ МВД России, 1999. – С. 17.

Кислов А. И. Подходы к пониманию понятия «безопасность личности» в исправительных колониях

Аннотация. В статье отражены основные подходы к пониманию понятия «безопасность личности» в исправительных колониях в трудах как зарубежных, так и отечественных ученых, проанализированы общетеоретические положения понятия «безопасность личности» в исправительных колониях и выделены основные его составляющие.

Ключевые слова: безопасность личности, личная безопасность, безопасность осужденных, безопасность персонала уголовно-исполнительной службы.

Kislov A. Approaches to understanding the concept of “security of person” in prisons

Summary. The article deals with the main approaches to the understanding of the concept of “human security” in penal colonies in the works of both foreign and domestic scientists, analyzed the situation of the general theoretical concepts of “human security” in penal colonies and highlighted its main components.

Key words: personal security, personal safety, safety of convicts, safety of personnel of the correctional services.